

19. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
20. Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2008 р. № 401/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – Ст. 589.
21. Про План заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що випливають з її членства в Раді Європи: затверджено Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>.
22. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348 // офіційний вісник України. – 2016. – № 44.
23. Про загальну характеристику Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 1 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.
24. Сийплові М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.В. Сийплові. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 20 с.
25. Положення про Державну пенітенціарну службу України: затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – №28. – Ст. 1161.
26. Алферов Ю. А. Международный пенитенциарный опыт и его реализация в современных условиях / Ю. А. Алферов // Penal Reform International. – 1996. – № 24. – С. 15–19.

УДК 343.3

ВОЛКОВСЬКА А.С.

ЖУРНАЛІСТ ЯК ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 3451 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Досліджується потерпілий від злочину, передбаченого ст. 3451 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Дано авторське визначення, охарактеризовано його статус. Висвітлено авторське бачення поняття «журналіст» на основі уніфікації розуміння понять кримінально-процесуального законодавства.

Ключові слова: потерпілий від злочину, склад злочину, кримінальна відповідальність, засоби масової інформації, журналіст.

Исследуется пострадавший от преступления, предусмотренного ст. 3451 Уголовного кодекса Украины (далее – УК Украины). Дано авторское определение, охарактеризован его статус. Освещено авторское видение понятия «журналист» на основе унификации понимания понятий уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: потерпевший от преступления, состав преступления, уголовная ответственность, средства массовой информации, журналист.

Examines the victim of the crime under the article 3451 of the Criminal code of Ukraine (hereinafter – CC of Ukraine). Given the definition, and describes its status. Shown the author's vision of the concept of "journalist" on the basis of the unification understanding of the concepts of criminal procedure law.

Key words: victim of the crime, corpus delicti, criminal responsibility, media, journalist.

Вступ. Верховною Радою України прийнятий Закон України № 421-VIII від 14 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», яким вносяться зміни до КК України та посилюються гарантії законної професійної діяльності журналістів. Із внесенням до КК України відповідних змін та передбаченням спеціальних кримінально-правових норм про відповідальність за посягання на професійну діяльність журналістів, виникли певні ускладнення щодо визначення кола можливих потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, 349¹ КК України, насамперед це стосується з'ясування змісту поняття «журналіст».

Питання кримінально-правової охорони захисту прав журналістів були предметом численних наукових досліджень. Загальні питання визначення такої категорії, як потерпілий, висвітлено у працях таких вітчизняних учених, як-от: П. Андрушко, А. Бабій, Я. Безпала, П. Берзін, А. Васильєв, Р. Вереша, Ю. Гродецький, І. Зінченко, Л. Ільковець, Д. Кондратов, М. Коржанський, С. Лихова, М. Мельник, В. Павликівський, А. Тарасенко, В. Тютюгін, А. Савченко, М. Хавронюк, В. Шакур. Однак варто констатувати відсутність комплексного науково-правового дослідження потерпілого від злочину, передбаченого ст. 345¹ КК України.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу наукових поглядів та законодавчих актів на визначення потерпілого, передбаченого ст. 345¹ КК України.

Результати дослідження. З точки зору А. Красикова, потерпілим є фізична особа, чий охоронюваний кримінальним законом блага (в інших частинах роботи – права, інтереси) були порушені або поставлені під загрозу порушення [3]. Дещо іншої думки П. Яні, потерпілим є фізична особа, на чий блага – життя, здоров'я, честь і гідність, а також політичні, трудові, майнові та інші права та свободи було спрямоване злочинне посягання [12].

На думку М. Сенаторова, потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство загалом), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої [11].

На нашу думку, більш вдалими є визначення В. Мінської та Г. Чечель, вони вважали, що потерпілий – це фізична або юридична особа, якій злочином безпосередньо заподіяні моральна, фізична або майнова шкода або створена реальна небезпека її заподіяння [5]. Їх позицію нині розвиває В. Батюкова, яка розглядає потерпілого як фізичну або юридичну особу, чий права й охоронювані законом інтереси порушені або поставлені під загрозу у результаті вчинення злочину [1].

У сучасній доктрині кримінального права не визначено єдиного розуміння щодо визначення «потерпілого від злочину». Натомість, у кримінально-процесуальному законодавстві визначено, хто є потерпілим, а також його правовий статус, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [4].

Розглядаючи потерпілого від злочину, передбаченого ст. 345¹ КК України, варто звернути увагу, що ним є не тільки журналіст, а й його близькі родичі чи члени сім'ї.

Визначення «журналіст» та регулювання діяльності мас-медіа у різних галузях масової інформації передбачено в багатьох законодавчих актах, зокрема у законах України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про інформаційні агентства», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» тощо.

Так, відповідно до Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР у редакції Закону від 24.12.2015 р. № 917- VIII, ст. 1 визначено, що журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (у штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [6, ст. 302].

Аналіз цієї правової норми дає підстави зробити кілька висновків. По-перше, деякі особи за правовим статусом також прирівнюються до журналістів. Зокрема, професійний статус журналіста поширюється: на штатних співробітників редакцій, які займаються редагуванням, створенням, збором або підготовкою повідомлень і матеріалів для засобів масової інформації, продукція яких поширюється виключно в межах одного підприємства (об'єднання), організації, установи та на авторів, не пов'язаних із редакцією засобу масової інформації трудовими чи іншими договірними відносинами, але визнаних нею своїми позаштатними авторами або кореспондентами, при виконанні ними доручень редакції. Таким чином, журналістом можуть бути не тільки особи, які працюють на посаді журналіста на професійній основі та відповідно до трудового законодавства, а й особи, пов'язані з редакцією договорами підяду, доручення, авторськими договорами тощо.

По-друге, визначення не пов'язує статусу журналіста з наявністю редакційного або службового посвідчення чи іншого документа, виданого засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів.

Отже, журналістом вважається особа, яка фактично виконує роботу зі збирання, оброблення і створення інформації для засобів масової інформації.

Відповідне визначення професії журналіста дає підстави стверджувати, що статус журналіста залежить не від формальних ознак або наявності певних документів, а від роду діяльності людини, що, в свою чергу, повністю узгоджується із правовою позицією Ради Європи. Так, у Рекомендації Комітету Міністрів РЄ № (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» міститься наступне визначення терміну «журналіст»: це будь-яка фізична або юридична особа, яка регулярно або професійно задіяна у збиранні та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації.

Суттєва відмінність полягає у відсутності важливої, на нашу думку, в національному законодавстві такої кваліфікуючої ознаки діяльності журналіста, як «регулярність/системність».

Крім цього, в Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» у визначенні «журналіст» здійснюється прив'язка до класифікатора, що, в свою чергу, створює проблему визначення в контексті даного Закону. У зв'язку з оновленням держкласифікатора професій, визначення поняття «журналіст» зазнало деяких змін. Але ці зміни не були внесені до вище зазначеного закону. Варто зазначити, що в класифікаторі журналістську професію об'єднано з письменниками та редакторами, що свідчить про некоректне розуміння суті професії журналіста тими, хто створював і затверджував класифікатор [6, ст. 302].

У класифікаторі відсутній окремий поділ на журналістів, письменників і редакторів. Перелік починається з ведучого програми, потім слідує випусковий, драматург, журналіст, інокореспондент, коментатор, кореспондент, літературний співробітник, оглядач, письменник, кілька різновидів редакторів, члени редакції й редколегії [6, ст. 302]. Таким є приблизний перелік робіт, які виконують журналісти, письменники й редактори. Як бачимо, фотографів та операторів у ньому немає, хоча вони також є представниками ЗМІ. У разі погрози або насильства щодо них виявиться, що такі працівники не належать до журналістів згідно з класифікатором. Відповідно до викладеного, виникає багато спірних питань, які можна вирішити шляхом урегулювання та відображення у КК України поняття «журналіст».

Подібні визначення містяться у Законі України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. № 74/95-ВР в редакції Закону від 09.04.2015 р. № 317-VIII, в якому ст. 21 передбачено, що журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням [8], та Законі України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII в редакції Закону від 17.05.2016 р. № 1364-VIII [10], в якому ст. 1 передбачено поняття «телерадіожурналіст», яким є штатний або позаштатний творчий працівник теле-радіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження.

На відміну від попередніх законів, Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII в редакції Закону від 24.12.2015р. № 917-VIII передбачена прив'язка статусу журналіста до наявності редакційного посвідчення. Так, ст. 25 Закону визначено, що журналістом редакції друкованого засобу масової інформації є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Професійна належність журналіста може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів [7].

Найбільш вдалим, на думку І. Зайця, є визначення, що подане у ст. 1 законопроекту України «Про захист професійної діяльності журналістів», відповідно до якого журналіст – творчий працівник, який на професійних засадах створює і опрацьовує твори (повідомлення, статті, програми, передачі, фотоілюстрації тощо), з метою поширення їх через засоби масової інформації на невизначене коло осіб і діяльність якого є основним джерелом його доходів [2, с. 26].

Продовжуючи аналіз, варто звернути увагу на Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII в редакції Закону від 02.06.2016 р. року № 1405-VIII, де взагалі вживаються два поняття – «журналіст» і «працівник засобу масової інформації». Варто зазначити, що вони суттєво відрізняються за обсягами прав щодо здійснення своєї професійної діяльності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 22 вказаного Закону, ЗМІ – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації. А ст. 25 Закону визначено правові засади гарантії діяльності ЗМІ та журналіста, зокрема: «Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник ЗМІ має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом» [9].

Також особливу увагу привертає категорія журналістів, які можуть працювати в зоні збройного конфлікту та знаходитися під захистом міжнародного гуманітарного права (МГП), а саме: військові кореспонденти; журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях до зон збройного конфлікту, та журналісти, відряджені до військової частини.

Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, визначаються «І Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р.» як цивільні особи у значенні п. 1 ст. 50 згаданого документу. Також цим протоколом визначено документ, що посвідчує особу журналіста, – посвідчення журналіста, видане владою держави, громадянином якої є журналіст, або держави, на території якої він постійно проживає або де знаходиться засіб масової інформації, до якого належить журналіст.

Відповідно до ст. 4 А (4) «Конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р.» військовими кореспондентами є представники засобів масової інформації, які мають акредитацію в збройних силах, супроводжують військові формування, але не є їх членами. Особливість правового статусу військових кореспондентів полягає в супроводженні ними військових формувань в офіційному статусі, про що свідчить акредитаційний документ, який видає уряд держави і тим самим бере на себе обов'язок забезпечувати безпеку журналіста, поки той дотримується правил акредитації. Наявність документа про акредитацію передбачає обов'язок військового командування співпрацювати з журналістом в межах його професії.

Що стосується осіб, які не пов'язані трудовими чи контрактними відносинами з редакціями ЗМІ і працюють як приватні особи (фріланс), хоча й не існує міжнародно-правової заборони таким журналістам займатися професійною діяльністю в зоні конфлікту, МГП такий вид журналістики не згадує.

Тут виникає два основних дискусійних моменти щодо визначень МГП. По-перше, відповідно до ст. 79 Додаткового протоколу, який, нагадаємо, є основним документом, що окреслює специфіку захисту журналістів, які працюють у зоні конфлікту, стверджує, що журналісти розглядаються «як цивільні особи», водночас вони є цивільними особами у конфлікті. Нюанси цього формулювання не надають журналістам жодних переваг, оскільки МГП виділяє дві категорії: комбатантів та не комбатантів (включно з цивільними). По-друге, стверджується, що за відсутності чіткого визначення, хто є журналістом, межі застосування Женевських конвенцій та Додаткових протоколів стають розмитими. І дійсно, враховуючи зростаючу кількість громадських журналістів, блогерів та беручи до уваги можливості, які надають соцмережі, не просто чітко визначити, хто є журналістом, а хто – медійно активним громадянином. Це не має вирішального значення для норм гуманітарного права, оскільки, крім військових журналістів, які мають спеціальний статус, решта співробітників засобів масової інформації потрапляють у категорію цивільного населення. Отже, ці дебати набудуть важливості лише за умови, якщо журналістам буде вирішено надати особливий статус порівняно з цивільними.

Викладене дає змогу виділити кілька ознак, які характеризують поняття «журналіст»:

1. Працівник, чия діяльність має творчий характер;
2. працівник, який професійно збирає, одержує, створює, готує інформацію для розповсюдження;
3. працівник необов'язково штатний, він може бути позаштатним або взагалі діяти за іншим видом уповноваження;
4. статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним чи іншим документом, виданим йому редакцією цього засобу масової інформації.

Відповідно до примітки ст. 345¹ КК України, під професійною діяльністю журналіста у цій статті варто розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів.

Таким чином у ст. 345¹ КК України йдеться про журналістів як друкованих ЗМІ (газет, журналів, бюлетенів, разових видань із визначеним тиражем тощо), так і журналістів аудіовізуальних ЗМІ (радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо). Крім того, вказана норма не містить положень про те, що цей злочин може вчинюватися щодо журналістів лише ЗМІ.

Висновки. Пропонується внесення змін до КК України, зокрема примітку до ст. 345¹ КК України викласти у новій редакції: *«журналіст – це фізична особа, яка професійно, систематично та законно здійснює діяльність пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією (в т.ч. інтернет-видання), засновником ЗМІ або професійною чи творчою спільнотою журналістів».*

Список використаних джерел:

1. Батюкова В. Потерпевший в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. Батюкова. – М.: Юридический институт МВД РФ, 1995. – 212 с.
2. Засць І. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: [монографія] / І. Засць. – Київ: ПП «Дірект Лайн», 2014. – 214 с.
3. Красиков А. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве / А. Красиков. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1976. — 120 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
5. Минская В., Чечель Г. Виктимологические факторы и механизм преступного поведения / В. Минская, Г. Чечель. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1988. – 151 с.
6. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 вересня 1997 р. № 540/97–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 302.
7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
8. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лютого 1995 р. № 74/95–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.
9. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–ХІІ в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.
10. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759–ХІІ в редакції Закону від 12 січня 2006 р. № 3317–IV // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
11. Сенаторов М. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально–виконавче право» / М. Сенаторов. – Х., 2005. – 15 с.
12. Яни П. Законодательное определение потерпевшего от преступления // Российская юстиция. – 1995. – № 4. – С. 40.